

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Актуальність вивчення проблем формування сучасної політичної свідомості в суспільстві перехідного типу, яким сьогодні є українське суспільство, не викликає сумнівів, оскільки йдеться про історичний вибір шляху розвитку. Саме політична свідомість багато в чому пояснює витoki, характер та особливості певної політичної системи, поведінку суспільних груп, динаміку та спрямованість політичних процесів. Без сприйняття молоддю демократичних ідеалів не може бути й мови про становлення в її середовищі нового типу політичної культури, орієнтованої на створення демократичного суспільства в незалежній Україні. В цьому і є актуальність нашого дослідження.

Об'єктом дослідження є процес формування політичної свідомості українського суспільства на сучасному етапі.

Предметом дослідження – чинники, які впливають на формування політичної свідомості українського суспільства в трансформаційний період.

Українська незалежна держава постала як результат компромісу між слабкими національними силами та провладною радянською елітою. Ця негласна угода свідчила про стан масової політичної свідомості, яка не могла стати надійною основою утвердження демократії та незалежності.

До проголошення суверенітету держави політична культура в Україні формувалася під впливом двох вирішальних чинників - індивідуалістичних рис української ментальності та багатовікової бездержавності і розчленованості. Українська громада не була тотожна російській общині, являючи собою добровільне товариство. Обов'язки людини щодо громади не йшли, як правило, далі спільно прийнятих рішень. Проте широко витлумачена ідея свободи часто ставала на заваді утвердженню державотворчих інтенцій. Суспільну свідомість українського народу можна характеризувати як хаотичну, складну і слабо структуровану, в якій перемішані різні ідеї, міфи і стереотипи мислення, що є як «реальним відображенням буття людей», так і «помилковими судженнями про рушійні сили сучасного суспільного розвитку» [5, с. 65].

Політика завжди прагнула знайти своє обґрунтування у філософії або релігії та своє виправдання у моралі [8]. Історія політики довела, що моральною політика бути не може. Моральна політика – це перший найтриваліший політичний міф. Філософічною (ідеологічною) вона реалізується лише на теоретичному рівні політичної свідомості не висловлюючи інтересів усіх верств суспільства. Натомість, масова політична свідомість активно сприймає головні ідеологічні принципи та норми завдяки політичному символізму (наочна агітація, політичні пісні, політичні лідери, логотипи, політична мова, політична мода, символи місця і часу), який є невід'ємною частиною політичної ідеології та політичної культури, але вже не в якості їх ідейного компонента, а лише як засіб впливу на масову політичну свідомість. Внаслідок канонізації відповідної символіки на рівні масової політичної свідомості відбувається поступовий, але неухильний процес стереотипізації та міфологізації політичної свідомості. В основу цього процесу покладений складний, але дієвий механізм ідейно-психологічного впливу на масову свідомість – маніпуляція свідомістю. Отже, міф, на мою думку, як політичний інструмент дозволяє докорінно зламати ситуацію, що склалася на політичній арені, різко змінити громадську думку; перерозподілити владні ресурси, не зустрічаючи суттєвих перешкод з боку деморалізованого супротивника; отримати вихід до нових вагомих важелів влади. У науковому плані, досліджуючи політику та узагальнюючи взаємодії на рівні суспільної свідомості, соціальних відносин і колективної поведінки, дослідники ключовим визначають поняття ідеології. Саме ідеологія концентрує основні ідеї, що використовуються для оцінки чинної політичної системи та політичних відносин, для їх можливого вдосконалення чи суттєвих змін. За допомогою ідеології стає можливим об'єднання соціальних груп на підставі спільних політичних цінностей і переконань. Ідеологія, нарешті, є способом орієнтації в політичному середовищі. Водночас вона певним чином «уніфікує» свідомість, ідеї, а відтак суттєво впливає на спосіб життя і поведінку громадян. А «сфабриковані» чи міфологізовані ідеї часто використовуються для легітимації існуючого політичного ладу. Говорячи про процес формування політичної свідомості окремого індивіда, зазвичай виділяють чотири фактори, що впливають на цей процес: власний життєвий досвід людини (включаючи соціально-економічні умови її існування); міжособистісні комунікації,

які розширюють індивідуальний досвід людини до сукупного досвіду його референтної групи; суспільні інститути (церква, школа, партії та об'єднання тощо), що тиражують очищений до ідеології досвід різних соціальних груп; нарешті, засоби масової інформації (ЗМІ), які надають можливість кожному скористатися досвідом усіх у всьому різноманітті форм і змісту [4, с. 65].

Очевидно, тільки ЗМІ дозволяють сучасній людині по-справжньому повно усвідомити своє місце в політичному просторі. Однак така «завершальна» у процесі політичної самоідентифікації індивіда роль ЗМІ зовсім не обов'язково є вирішальною й визначальною. Внесок кожного фактора в цей процес сильно розрізняється для різних людей [7, с. 102-103]. Сьогодні ЗМІ відіграють у складних процесах формування суспільної думки та масової свідомості величезну роль. Адже мас-медіа беруть у цьому процесі безпосередню участь за допомогою поширення тої чи іншої інформації та оприлюднення тих чи інших фактів, які саме завдяки діяльності ЗМІ стають подією. З огляду на залучення преси в загальні процеси, завдяки чому мас-медіа стали невід'ємною складовою сучасної комунікації, вони напряму можуть продукувати суспільну думку. Тому за нинішніх реалій будь-який політик, державний діяч є тим, що і як про нього говорять у ЗМІ.

Політична свідомість сучасного українського суспільства є досить складним і суперечливим явищем. Її якісні характеристики здебільшого визначаються менталітетом та попереднім політичним досвідом українського народу. Окрім тяжкої спадщини радянських часів – конфронтаційність масової свідомості, етатизм, інерція провінційності, периферійності українства, відчуття власного безсилля перед могутньою державою, вони відображають ще й негативні моменти її давньої історії – роздробленість регіонів, козацько-гайдамацька вольність, яка часто переходить в анархізм, тотальна неповага до закону і влади, хutorянська психологія «моя хата скраю». Це суттєво заважає закріпленню у суспільстві позитивних тенденцій, входженню України в цивілізований світ. Водночас, стійкі демократичні потенції українців, терпеливість, вміння пристосовуватися до змін створюють сприятливі умови для проведення реформ та страхують суспільство від соціального вибуху в умовах тривалої економічної кризи [9, с. 117].

Таким чином успішне розв'язання політичних та інших завдань утвердження України як незалежної демократичної держави неможливе без оновлення політичної свідомості на основі творчого переосмислення і розвитку політики згідно з історичним досвідом людства і власними традиціями, досягненнями науки і реаліями сучасного життя. Становлення громадянської політичної свідомості передбачає: 1) формування і еволюцію офіційної державницької ідеології, яка є результатом потреби подолання історико-культурної розколотості, узгодження реалій сучасності та традицій і покликана примирити минуле і сьогодення, консолідувати суспільство, окресливши одночасно найперспективніші шляхи у майбутнє; 2) необхідність відродження й утвердження в свідомості людей політичних і соціально-моральних цінностей, насамперед, ідеї свободи і гідності особистості, патріотизму, політичної рівності і особистої та громадянської відповідальності; 3) перебудову і становлення адекватної політичної системи через запровадження пропорційної виборчої системи, що забезпечить більшу прозорість і відповідальність владних структур, сприятиме структуризації соціуму, стимулюватиме громадянську активність та політичну участь; 4) здійснення радикальних змін у способах політичної діяльності, забезпечення їх високого професіоналізму, гуманізму і демократизму, формування культури міжнаціонального та міжетнічного спілкування; 5) створення ефективної системи політичної освіти, спроможної дати громадянам політичні знання про закони, закономірності, тенденції розвитку та формування політичних відносин. Суттєвими складовими, що формують політичну свідомість українського суспільства в трансформаційний період, є політична ідеологія та масова політична свідомість.

Специфічні риси менталітету (ментальності) істотно впливають на особливості шляху власного історичного політичного розвитку спільності, на формування політичних інститутів і цінностей, бо є більш стійкими утвореннями, ніж політична свідомість, важко піддаються «корегуванню», однак значно впливають на формування сучасних політичних цінностей, норм та стереотипів поведінки на ірраціональному рівні. Національний характер, на нашу думку, допомагає продовжувати її і передавати з покоління в покоління в незміненому або мало зміненому вигляді. Одному і тому ж національному характеру можуть відповідати декілька різновидів політичної свідомості, які послідовно змінюють одна одну. Адже політична свідомість – одна з центральних категорій політології, яка входить в систему її понятійних координат і означає сприйняття та відображення суб'єктом навколишньої дійсності крізь призму політичних відносин та інтересів.

Література

1. Андрущенко В. Політологія: наука про політику: Підручник для вищої школи / Василь Григорович Кремень (ред.), Микола Іванович Горлач (ред.). – 3. вид., виправ. та доп. – К.; Х. : Єдинорог, 2001. – 640с.
2. Антоненко В. Г., Бабкін В. Д., Бабкіна Ольга Володимирівна, Бебик В. М., Головатий М. Ф. Політологія: Підручник / Ольга Володимирівна Бабкіна (ред.), Володимир Павлович Горбатенко (ред.). – 3. вид., перероб., доп. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 568с.
3. Бабкіна О. В., Безродний Є. Ф., Горбатенко В. П., Дмитренко С. П., Дорофей В. Т. Політологія: Посібник для студ. вузів / О.В. Бабкіна (ред.), В.П. Горбатенко (ред.). – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 366с.
4. Бебик В. Про деякі особливості масової політичної свідомості України / В. Бебик, О. Василюшина, К. Сенічева //Практична психологія та соціальна робота. - 2008. - № 2. - С. 70-72.
5. Бебик В. Політична свідомість українського суспільства/ Валерій Бебик // Соціальна психологія. - 2007. - № 5. - С. 18-24
6. Гончарук Т. В. Ментально-філософські засади національного буття, їх детермінуючий вплив на суспільні процеси./ Т. В. Гончарук // Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації : монографія / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнаевич, М. І. Гурик [та ін.] ; кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – С. 44-71.
7. Матвієнків С. Політична свідомість як найвпливовіша форма суспільної свідомості //Вестник СевГТУ. - 2000. - № 24. - С. 96-103.
8. Томахів В. Я. Історія політичних вчень. Опорний конспект лекцій, тематика семінарських занять, тестові завдання : навч.-метод. посіб. / В. Я. Томахів. – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – 176 с.
9. Цуладзе А. Политическая мифология. – М., 2003. – 384 с.
10. Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації: монографія / Гончарук Т. В., Гнаевич Н. В., Гурик М. І., Рудакевич О. М., Томахів В. Я., Чигур Р. Ю., Шумка М. Л.; кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – 255 с.